

Мельник В.В.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТАФІЗИЧНА І ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНА ДЕДУКЦІЯ КАТЕГОРІЙ У ТЕОРЕТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ І. КАНТА

В §26 розділу «Трансцендентальна дедукція чистих розсудових понять» (далі по тексту – *ТД*) у другому виданні «Критики чистого розуму», Кант додав невеличку маргіналію, яка дозволяє пролити світло на надзвичайно термінологічну структуру, пов'язану зі співвідношенням ключових методологічних понять Кантової теоретичної філософії. Мова йде про поняття а пріорі, апріорних форм чуттєвості та розсуду, метафізичної і трансцендентальної дедукції. У цій маргіналії Кант провадить тонке розрізнення понять *форми споглядання* і *формального споглядання*. Це на перший погляд незначне розрізнення містить потенціал для послідовної реконструкції структури моделі досвіду, як її пропонує Кантовий трансцендентальний ідеалізм. З опертям на інтерпретацію неокантіанця Г. Коена ми продемонструємо, яким чином виникає кореляція між парою понять *метафізична дедукція – трансцендентальна дедукція* з одного боку і *форма споглядання/мислення – формальне споглядання/мислення* з іншого, а також яким чином ці пари понять прояснюють питання про аплікативність категорій розсуду до предметів досвіду.

Маргіналія до §26 *ТД*, яка є основою наших міркувань містить такий пасаж:

«Простір, репрезентований як предмет (*Der Raum, als Gegenstand vorgestellt...*), як це справді і вимагається у геометрії, містить у собі більше, ніж просто форму споглядання (*...enthält mehr, als bloße Form der Anschauung...*); він містить *пов'язаність багатоманітного*, яке є даним відповідно до форми чуттєвості, у споглядальній репрезентації (*...Zusammenfassung des Mannigfaltigen...in eine anschauliche Vorstellung*), так, що *форма споглядання* є просто багатоманітним (*die Form der Anschauung bloß Mannigfaltiges...gibt*), а *формальне споглядання* – єдністю репрезентації (*die formale Anschauung aber die Einheit der Vorstellung gibt*)» [4, s. 171].

З даного пасажу стає очевидним, що формальне споглядання не претендує на роль апріорної форми споглядання, оскільки саме потребує цих форм як підстави власної можливості. Тобто ідеться про те, що формальне споглядання є одним із типів споглядання, а саме найбільш чистим, позбавленим емпіричного, перцепційного, змісту. Такого типу спогляданням є геометричний простір, який задає можливість для різного типу геометричних побудов (визначень простору).

Ось що пише з цього приводу Кант: «Однак простір та час не є просто *формами* чуттєвого споглядання, але й самі також є *спогляданнями* (які містять багатоманітне); відтак у них була апріорним чином сформована єдність цього багатоманітного, яка підлягає визначенню» [4, s. 171].

Відповідно, оскільки Кант вживає поняття формального споглядання на позначення конкретного типу чистих споглядань (на кшталт геометричних

фігур), ці типи споглядань характеризуватимуться всіма особливостями емпіричних споглядань: вони є результатом апіорного синтезу, мають концептуальний характер і, відповідно, можуть бути визначені через поняття.

Неокантіанець Г. Коен у своїй праці «Кантова теорія досвіду» пише, що формальне споглядання не заслуговує навіть на статус апіорного: «Ми не можемо більше казати у цьому стосунку: простір – це чисте апіорне споглядання; оскільки [поняття] апіорі втрачає тут свій сенс» [3, s. 150]. Однак тут слід зважити на те, у якому сенсі йому йдеться про поняття *a priori*, оскільки це поняття, за Коеном, має у Канта 3 значення:

- Як щось, що передує досвіду (*das Ursprüngliche*) [3, s. 198].
- Як форма досвіду (*die Form der Erfahrung*) [3, s. 209].
- Як формальна (трансцендентальна) засада досвіду (*die formale (transzendente) Bedingung*) [3, s. 214].

І в цьому контексті Коену йдеться саме про друге значення поняття *a priori*: простір та час як формальні споглядання (тобто як порожній просторово-часовий континуум певного типу) не є апіорними у сенсі формальної засади досвіду.

Втім, Коен йде далі, зводячи таке розрізнення форми споглядання і формального споглядання до розрізнення понять *метафізичного* і *трансцендентального* у Кантовій філософії, що відповідає методологічному розрізненню *метафізичної* і *трансцендентальної дедукції* [3, s. 260-265, 291-294, 334-340].

Метафізична дедукція є методом попереднього розшуку (*das Aufsuchen*) апіорних, універсальних форм наукового пізнання [3, s. 239-244]. Такими формами, які присутні у всій варіативності досвіду класичної фізики, є форми простору та часу (форми споглядання) і 12 категорій (форм мислення). Завдання трансцендентальної дедукції полягає у тому, щоби продемонструвати, у який спосіб апіорні форми наукового пізнання є конститутивними елементами цього досвіду, а також у який спосіб форми мислення можуть апіорі бути застосовними до предметів досвіду [3, s. 353]. Іншими словами, трансцендентальна дедукція має продемонструвати умови, за яких форми наукового досвіду справді матимуть значливий для справи об'єктивного пізнання характер.

Ключовими концептуальними елементами який Кант використовує для налаштування зв'язку між метафізичною і трансцендентальною дедукцією категорій, є поняття форми внутрішнього чуття і поняття трансцендентальної схеми часу. Прояснення цих понять здійснюється у зв'язку з вирішенням проблеми співвідношення апперцепції та категорій: апперцепція є формою єдності у синтезі абстрактного багатоманітного [3, s. 263], у той час, як категорії є різновидами цієї єдності, які виникають як наслідок різноманітного стосунку, у якому апперцепція знаходиться до абстрактного багатоманітного [3, s. 270]. Цей стосунок виражено схемою часу: якщо схемою апперцепції є форма часу взагалі, то схемами категорій є різні форми синтезування багатоманітного у часі. Відтак, в самому понятті категорії, як інваріанта форми єдності – апперцепції, закладено апіорний стосунок до форми простору як форми зовнішнього чуття. І цей стосунок забезпечується формою внутрішнього чуття – формою часу [3, s. 328-325].

Наведені міркування дозволяють виокремити 2 пари корелятивних понять: 1) апперцепція (форма єдності) – абстрактне багатоманітне (форма зовнішнього чуття; 2) категорії (форма єдності + схема часу) – форма предмета (невизначене дещо = x) [3, s. 338-340]. На цьому метафізична дедукція досягає свого результату, завершуючи концептуальну диспозицію елементів моделі досвіду. Далі справа за трансцендентальною дедукцією, яка має продемонструвати, яким чином зазначені форми можуть трансформуватися у конкретні, конститутивні апріорні елементи досвіду, які задають його рамці.

Трансцендентальна дедукція провадиться Кантом із залученням поняття *трансцендентальної сили виображення* (*die transzendentale Einbildungskraft*), яка реалізується у 3х актах апріорного синтезу і результатом «дії» якої є *формальне споглядання*: конкретний просторово-часовий континуум. Апперцепція як форма єдності синтезу, яка має своєю трансцендентальною схемою форму часу взагалі, трансформується тут у *синтетичну засаду* (*die transzendentale Grundlage*) єдності всього багатоманітного у досвіді [4, s. 154-156]. Відповідно, реалізація сили виображення не через форму часу взагалі, а через специфічні для кожної категорії схеми часу конститууюють всю сферу предметності на рівні чуттєвості, а самі категорії трансформують у *трансцендентальні засади*, які є найбільш загальними формами пізнання.

Отже, результатом трансцендентальної дедукції стає інша пара корелятивних понять: 1) синтетична засада єдності всього багатоманітного у досвіді – формальне споглядання; 2) синтетичні засади – предмет пізнання.

Якби ми на самому прийнятті ту точку зору, що форма споглядання = формальному спогляданню, тоді довелось би визнати, що простір є конкретним типом простору, який описується аксіоматикою певного типу геометрії і який, відтак, накладає обмеження на множину геометричних тіл та форм, які можуть бути в ньому репрезентовані. Утім, поняття *багатоманітного*, через яке визначаються апріорні *форми* чуттєвості, відкриває значно більш широкі можливості щодо побудови різного типу геометрій і типів формальних споглядань. Це абстрактне багатоманітне синтезується у конкретний тип часо-простору. І в цьому конкретному часо-просторі панують ті самі закономірності, які задаються апріорними правилами синтезування – категоріями та їх схемами часу.

Все це дозволяє зробити висновок про інваріантність різноманітних концептуальних схем – систем категорій – відносно конкретного типу досвіду, реконструкція підстав можливості якого провидитиметься за допомогою Кантового трансцендентального методу.

Список використаних джерел:

1. Богачов А. Досвід і сенс. Київ : Дух і літера, 2011. 336 с.
2. Cohen (1885). Cohen, H. Kants Theorie der Erfahrung. Berlin: Dümmler, 658 s.
3. Kant (1919). Kant, I. Kritik der reinen Vernunft. In: *Kant, I. Sämtliche Werke*, Leipzig: Meiner, Bd. 1, 861 s.
4. Sellars (1993). Sellars, W. Science and Metaphysics. Variations on Kantian Themes. London: Routledge & Kegan Paul, New York: Humanities Press, 246 p.
5. Veihinger (1892). Veihinger, H. Kommentar zur Kants Kritik der reinen Vernunft. Stuttgart: W. Spemann, 563 s.